

# Antysemityzm w Polsce


## Praktyczny przewodnik



Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii,

Publikacja powstała w ramach projektu „Antysemityzm w Polsce: definicja, monitorowanie, skuteczne przeciwdziałanie”, realizowanego przez Otwartą Rzeczpospolitą Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii.

Projekt „Antysemityzm w Polsce: definicja, monitorowanie, skuteczne przeciwdziałanie”, realizowany z dotacji z programu Aktywni Obywatele - Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

Iceland   
Liechtenstein **Active**  
Norway **citizens fund**

Skład i łamanie, projekt okładki: Michał Braniewski

ISBN 978-83-64083-05-1



© Copyright by Otwarta Rzeczpospolita Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii, Warszawa 2023

Otwarta Rzeczpospolita Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii  
Krakowskie Przedmieście 16/18, 00-325 Warszawa  
e-mail: [otwarta@otwarta.org](mailto:otwarta@otwarta.org)  
[www.otwarta.org](http://www.otwarta.org) / [www.zglosnienawisc.otwarta.org](http://www.zglosnienawisc.otwarta.org)

# Antysemityzm w Polsce

## Praktyczny przewodnik

Autorzy publikacji (w kolejności alfabetycznej):

Michał Bilewicz  
Dominika Bulska  
Aleksandra Gliszczyńska-Grabias  
Agnieszka Haska  
Bożena Keff  
Grzegorz Krzywiec  
Mateusz Woźński  
Mikołaj Winiewski

Współpraca merytoryczna:

Dariusz Stola  
Paula Sawicka  
Damian Wutke

Koordynatorka projektu „Antysemityzm w Polsce: definicja, monitorowanie, skuteczne przeciwdziałanie”: Dominika Bulska

Redakcja i korekta: Marek Gumkowski, Mirosława Kostrzyńska

## Spis treści

1. Przedmowa .....	5
2. Antysemityzm w Polsce: praktyczne wytyczne .....	7
3. Punkt I: Antysemityzm jako uprzedzenie .....	9
4. Punkt II: Odbiorcy antysemityzmu .....	10
5. Punkt III: Charakterystyka antysemityzmu .....	12
6. Punkt IV: Antysemityzm w kontekście polskim .....	16
7. Punkt V: Antysemityzm a prawo .....	26
8. Przeciwdziałanie antysemityzmowi: rekomendacje .....	31

## Do Czytelnika

26 maja 2016 roku Międzynarodowy Sojusz na rzecz Upamiętnienia Holokaustu (*International Holocaust Remembrance Alliance - IHRA*), do którego należy Polska, przyjął niewiążącą prawnie roboczą definicję antysemityzmu o treści:

„Antysemityzm to określone postrzeżenie Żydów, które może się wyrażać jako nienawiść do nich. Antysemityzm przejawia się zarówno w słowach, jak i czynach skierowanych przeciwko Żydom lub osobom, które nie są Żydami, oraz ich własności, a także przeciw instytucjom i obiektom religijnym społeczności żydowskiej.

Dążąc do skutecznego przeciwdziałania antysemityzmowi, Parlament Europejski również przyjął powyższą definicję, a państwa członkowskie Unii Europejskiej zostały wezwane do jej zatwierdzenia. *W październiku 2021 roku Minister Kultury naszego kraju, potwierdzając przyjęcie definicji IHRA przez Rzeczpospolitą Polską, powiedział: „Jesteśmy dumni, że Polska pozostaje bezpiecznym domem dla naszych żydowskich rodaków.”*

Niestety, to piękne oświadczenie wymaga uzupełnienia. Stereotypy i uprzedzenia antysemityczne nadal są obecne i nierzadko akceptowane w polskim społeczeństwie. Chociaż dziś, po Holokauście, Polska jest krajem niemal bez Żydów, nawet w debacie publicznej używa się antysemitycznych argumentów.

Antysemityzm psuje społeczeństwo. Jego przejawy były i są obecne wszędzie tam, gdzie mieszkali Żydzi. W zależności od miejsca i czasu, dominującej kultury i religii, antysemityzm mógł przyjmować specyficzne formy. Lepiej zrozumiemy i rozpoznamy obecne dziś w Polsce przejawy antysemityzmu, jeśli poznamy kontekst historyczny, w jakim się pojawiały i rozwijały. Bo- wiem antysemityzm w jednym kraju - w tym wypadku w Polsce - może, ale nie musi, mieć taką samą formę, jak w każdym innym kraju.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie korzeni i polskiej specyfiki stereotypowych przekonań i uprzedzeń antysemickich oraz wskazówek jak rozpoznawać przejawy antysemityzmu w Polsce.

Ponadto w rozdziale V Podręcznika Czytelnik znajdzie przydatne informacje prawne, ponieważ wszystkie zachowania antysemickie są społecznie szkodliwe, zaś niektóre z nich są także przestępstwami.

Na koniec sformułowaliśmy rekomendacje, których wdrożenie, naszym zdaniem, usprawni przeciwdziałanie antysemityzmowi.

Podręcznik jest dla każdego. Pomoże rozpoznawać przejawy antysemityzmu tym, którzy są powołani do przeciwdziałania im oraz tym wszystkim, którzy nie chcą być obojętni na zło antysemityzmu, gdy się z nim zetkną.

*Paula Sawicka*  
Wrzesień 2023

## Antysemityzm w Polsce: praktyczne wytyczne

1. Antysemityzm to uprzedzenie wyrażające się w zachowaniach, które szkodzą lub mają zaszkodzić Żydom jako takim.
2. Takie zachowania mogą być skierowane także przeciw organizacjom, obiektom i symbolom żydowskim lub tylko uznawanym za żydowskie, a nawet przeciw osobie nie będącej Żydem lub organizacji nieżydowskiej, jeśli wynikają z przekonania, że służy ona Żydom.
3. Antysemickie uprzedzenia obejmują zwłaszcza:
  - a. przypisywanie Żydom jako zbiorowości wrogich intencji,
  - b. przekonanie, że te wrogie intencje Żydzi realizują często poprzez skryte, spiskowe działania,
  - c. przypisywanie Żydom zbiorowej odpowiedzialności za różne zbrodnie i nieszczęścia,
  - d. negowanie, pomniejszanie lub usprawiedliwianie zbrodni dokonanych na Żydach, w tym w szczególności Zagłady,
  - e. stosowanie innych zasad do oceny działań Żydów bądź państwa Izrael niż do oceny działań innych grup lub państw będących w podobnej sytuacji.
4. W Polsce antysemickie uprzedzenia obejmują w szczególności przekonania, że Żydzi:
  - a. są dwulicowi i chciwi,
  - b. kolaborują z wrogami Polski,
  - c. zbiorowo odpowiadają za śmierć Jezusa, za zbrodnie na Polakach lub za rządy komunistyczne,
  - d. wykorzystują historię Holokaustu do realizacji własnych celów,
  - e. zagrażają publicznej moralności,
  - f. używają lub w przeszłości używali krwi chrześcijan do tajnych obrzędów.

Antysemityzm to żywy zbiór uprzedzeń, czasem wzajemnie sprzecznych, które zmieniają się pod wpływem czynników politycznych, społecznych i kulturowych.

**5.** Wszystkie zachowania antysemickie są społecznie szkodliwe, zaś niektóre z nich są także przestępstwami. Polskie prawo karze antysemickie akty przemocy fizycznej i psychicznej, w tym groźby i akty wandalizmu, nawoływanie do nienawiści wobec Żydów, znieważanie całej społeczności lub poszczególnych osób - ze względu na prawdziwe lub wyobrażone żydowskie pochodzenie, jak również negowanie Zagłady.



## **I. Antysemityzm to uprzedzenie wyrażające się w zachowaniach, które szkodzą lub mają zaszkodzić Żydom jako takim.**

Antysemityzm należy do zjawisk, których istnienie w wymiarze społecznym, politycznym, religijnym czy kulturowym przyniosło najbardziej dramatyczne konsekwencje dla prześladowanej i dyskryminowanej grupy, doprowadzając do niemal całkowitej jej anihilacji. Antysemityzm nieustannie wywiera również destrukcyjny wpływ na społeczeństwa, w których obecna jest ta forma dyskryminacji, uprzedzeń i nienawiści, kumulując w sobie stereotypy, uprzedzenia i wrogość kierowane przeciwko Żydom od stuleci. Wszystkie zachowania, których celem jest zaszkodzenie Żydom dlatego że są Żydami, można określić mianem antysemityzmu. Oznacza to, że wszystkie zachowania wymierzone przeciwko osobom żydowskiego pochodzenia motywowane ich przynależnością grupową mają charakter antysemicki. Warto przy tym pamiętać, że zachowania te nie muszą mieć charakteru bezpośredniego. Przykładowo: szerzenie stwierdzeń sugerujących istnienie spisku żydowskiego (np. twierdzenie, że „Żydzi rządzą światem”), nawet w sytuacji, w której nie dotrze ono do żadnej osoby żydowskiego pochodzenia, jest antysemityzmem. Co przy tym ważne, nie każde zachowanie skierowane przeciwko Żydom lub osobie żydowskiego pochodzenia będzie przykładem antysemityzmu - kluczowa jest tu kwestia intencji sprawcy działania. Przykładowo: napad na sklep prowadzony przez Żyda lub Żydówkę może być motywowany wyłącznie chciwością, nie zaś uprzedzeniami wobec Żydów. W takim wypadku przynależność grupowa właściciela lokalu nie ma żadnego znaczenia. Obok przedstawiamy kilka przykładów szkodliwych działań, rozróżniając te antysemickie i te skierowane przeciwko Żydom, ale nie mające charakteru antysemickiego.

<b>Przykład zachowania</b>	Kiedy zachowanie będzie przejawem antysemityzmu?	Kiedy zachowanie nie będzie przejawem antysemityzmu?
<b>Znieważenie</b>	Znieważenie osoby żydowskiego pochodzenia przez odwołanie się do jej przynależności grupowej i związanych z tą grupą stereotypów, np. nazwanie jej parchem, pejsatym lub garbatym nosem.	Znieważenie osoby żydowskiego pochodzenia przez zastosowanie obelgi niezwiązanej z przynależnością grupową, np. nazwanie jej „idiotą” lub „s***synem”.
<b>Groźba</b>	Groźenie przemocą połączone z użyciem hasel i symboli antysemitycznych, w tym także odniesień do Holocaustu (na przykład „Żydzi do gazu”), jako skróconej formy odwołania się do antysemitckiej przemocy, zabójstw i zniszczenia.	Groźenie przemocą osobie żydowskiego pochodzenia z innego powodu niż przynależność grupowa, np. gdy groźby motywowane są relacjami personalnymi).
<b>Niszczanie mienia</b>	Niszczanie mienia np. przez sprejowanie lub malowanie na nim antysemitckich symboli takich jak gwiazda Dawida na szubienicy lub swastyka. Ważne: mienie nie musi być własnością osoby żydowskiego pochodzenia.	Niszczanie mienia np. przez sprejowanie lub malowanie na nim trudnego do odczytania graffiti. Ważne: mienie może należeć do Żyda lub Żydówki.
<b>Kradzież</b>	Kradzież produktów ze sklepu prowadzonego przez Żyda lub Żydówkę motywowana stereotypowym przekonaniem, że Żydom się powodzi i mają dużo pieniędzy (czasem połączone z przekonaniem, że na to nie zasługują).	Kradzież produktów ze sklepu prowadzonego przez Żyda lub Żydówkę motywowana chciwością.
<b>Pobicie</b>	Pobicie Żyda lub Żydówki, któremu towarzyszą antysemitckie okrzyki (np. „żydowska świnia” lub „bić pejsatych”).	Pobicie Żyda lub Żydówki (np. w afekcie) przez osobę nieznaną, nieświadomą pochodzenia ofiary.

## **II. Takie zachowania mogą być skierowane także przeciw organizacjom, obiektom i symbolom żydowskim lub tylko uznawanym za żydowskie, a nawet przeciw osobie niebędącej Żydem lub organizacji nieżydowskiej, jeśli wynikają z przekonania, że służy ona Żydom.**

Chociaż jasne jest, że antysemityzm jako taki skierowany jest przeciwko Żydom i Żydówkom, nie oznacza to, że adresatami i obiektami zachowań o charakterze antysemickim są wyłącznie osoby żydowskiego pochodzenia. Adresatami i obiektami antysemickich zachowań mogą być wszystkie organizacje i instytucje żydowskie (np. organizacje pozarządowe, synagogi, centra kulturowe) oraz miejsca kultu (np. cmentarze, synagogi, pomniki) i symbole żydowskie (np. gwiazda Dawida) lub tylko uznawane za żydowskie przez sprawcę danego zachowania. Ważna jest tu zatem rola intencji sprawcy, podkreślana w pierwszym punkcie wytycznych. **Tak długo, jak dane zachowanie w gruncie rzeczy szkodzi Żydom, jest ono uznawane za antysemickie. Wśród takich działań wymienić można m.in.:**

- a. Umieszczanie w przestrzeni publicznej atakujących Żydów napisów (np. „Żydzi do gazu”, „Juden Raus”) lub rysunków (np. gwiazda Dawida na szubienicy).
- b. Dewastacja lub świadome oszpecanie żydowskich miejsc kultu lub pomników (synagog, cmentarzy, monumentów pamięci).
- c. Wysyłanie pogroźek do instytucji żydowskich lub uznawanych za żydowskie.
- d. Rozpowszechnianie za pomocą wypowiedzi ustnych, tekstów pisanych lub rysunków nieprawdziwych opinii i sądów szkalujących Żydów lub negujących Holokaust.

Obiektami działań antysemickich mogą być także osoby, co do których nie ma wątpliwości, że nie są Żydami, ale w przekonaniu sprawcy służą szeroko pojętym interesom żydowskim. Dobrym tego przykładem jest sytuacja, która miała miejsce w 2020 roku podczas kampanii prezydenckiej. Na jednym ze spotkań wyborczych dziennikarz TVP Info zadał kandydatowi na prezydenta, Rafałowi Trzaskowskiemu, pytanie o to, dlaczego nie walczył on o interes polski, gdy dochodziło do roszczeń ze strony organizacji

żydowskich w kwestiach mienia żydowskiego<sup>1</sup>. Z dużym prawdopodobieństwem można uznać, że zdaniem dziennikarza Rafał Trzaskowski działał wówczas niesłusznie w interesie osób żydowskiego pochodzenia, a jego zachowanie było jednocześnie działaniem na niekorzyść słusznych interesów polskich. W tej sytuacji obiektem zachowania antysemitckiego nie była osoba żydowskiego pochodzenia, ale ktoś, kto, zdaniem sprawcy, działa na korzyść Żydów.

Ze względu na to, że obiektów zachowań antysemitckich może być tak wiele, łatwo o zarzuty, że Żydzi wszędzie dostrzegają przejawy antysemityzmu i wykorzystują je po to, by umacniać swoją pozycję społeczną. Przykładem takiego przekonania są (omówione niżej) stwierdzenia, że Żydzi wykorzystują Holokaust do realizacji własnych celów, w tym m.in. wzbogacenia się lub większego wpływu na światową politykę. Należy jednak pamiętać, że nawet gdy obiektem danego zachowania jest Polak, Niemiec lub Brytyjczyk, tak długo, jak zachowanie to ma celu zaszkodzenie osobom żydowskiego pochodzenia, jest ono przejawem antysemityzmu.

1 <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35063,26028807,typ-info-pyta-rafala-trzaskowskiego-o-rozszczenia-zydowskie.html>

### III. Antysemickie uprzedzenia obejmują zwłaszcza:

- a. przypisywanie Żydom jako zbiorowości wrogich intencji,
- b. przekonanie, że te wrogie intencje Żydzi realizują często poprzez skryte, spiskowe działania,
- c. przypisywanie Żydom zbiorowej odpowiedzialności za różne zbrodnie i nieszczęścia,
- d. negowanie, pomniejszanie lub usprawiedliwianie zbrodni dokonanych na Żydach, w tym w szczególności Zagłady
- e. stosowanie innych zasad do oceny działań Żydów bądź państwa Izrael niż do oceny działań innych grup lub państw będących w podobnej sytuacji.

Chociaż form antysemityzmu jest wiele, osoby zajmujące się tym tematem (w tym badacze i badaczki, aktywiści i aktywistki oraz osoby należące do mniejszości) wyróżniają kilka uniwersalnych tematów przewodnich, którymi charakteryzują się postawy antysemickie. Kolejne podpunkty omówione są poniżej.

**III a.** Podstawą antysemickich przekonań jest dostrzeganie wrogich intencji Żydów jako zbiorowości. Ukryte jest w tym założenie, że Żydzi stanowią jednolitą grupę, która kieruje się dążeniem do dominacji nad pozostałymi narodami. W myśleniu takim ignoruje się fakt, że każda grupa etniczna bądź narodowa jest zróżnicowana. Osoby podzielające takie przekonania będą więc selektywnie dostrzegać i zapamiętywać przykłady pasujące do ich przekonania o wrogości Żydów (zauważając tych, którzy są zbrodniarzami, kolaborantami, malwersantami itp.), zaś ignorować wszystkie przypadki Żydów niepasujących do tego stereotypu. W ten sposób stereotyp Żydów jako kierujących się wrogą intencją wobec innych narodów umacnia się. Antysemickie jest więc sugerowanie, że zbiorowym celem Żydów jest nieszczęście jakiegoś narodu bądź społeczeństwa.

**III b.** Cechą specyficzną antysemickiego stereotypu jest przekonanie, że Żydzi realizują swoje wrogie intencje poprzez tajne porozumienia i działania zakulisowe. Odróżnia to antysemityzm od innych stereotypów wrogich różnym grupom etnicznym. Historycznie prowadziło to do postrzegania Żydów jako odpowiedzialnych za wszelkie trudności i kłopoty. Kryzysy

ekonomiczne, wojny czy epidemie tłumaczono zakulisowymi działaniami Żydów. Te losowe bądź mające bardzo złożone przyczyny zdarzenia domagały się prostego wyjaśnienia. Antysemityzm dostarcza takiego wyjaśnienia, dzięki czemu staje się szczególnie atrakcyjnym w czasach kryzysów i nasilonych problemów społecznych. Antysemityzm ma więc charakter teorii spiskowej, czyli teorii wyjaśniającej różne procesy społeczno-polityczne działaniami określonej grupy, której przypisuje się wrogie intencje. Antysemickie teorie spiskowe często współwystępują z innymi teoriami spiskowymi - człowiek wierzący w spisek żydowski będzie zwykle uznawał, że "nic nie dzieje się bez przyczyny", że epidemie czy katastrofy nie są zdarzeniami losowymi, a kryzysy są efektami zakulisowych działań.

**III c.** Przypisywanie Żydom zbiorowej odpowiedzialności za zbrodnie i nieszczęścia ma charakter antysemicki. O ile można mówić o odpowiedzialności narodów czy państw za zbrodnie, o tyle mniejszości narodowe czy etniczne są zwykle w podobnych sytuacjach kozłem ofiarnym. Nie znaczy to oczywiście, że Żydzi nie uczestniczyli i nie uczestniczą w działaniach zbrodniczych. Zbrodnie dokonane przez konkretnego Żyda (podobnie jak przez konkretnego Polaka, Gruzina czy Litwina) nie powodują jednak odpowiedzialności całej grupy etnicznej. Antysemityzm traktuje jednak każdy taki przykład jako potwierdzenie ogólnej prawidłowości i dowód na skłonność Żydów do zbrodni. Podkreślanie żydowskiej tożsamości ludzi od pokoleń zasymilowanych z kulturą większościową lub dążących do asymilacji, którzy zrywają lub rozluźniają związki z żydowską społecznością i kulturą (np. zmieniając nazwiska, odrzucając religię i nie identyfikują się z grupą pochodzenia), często ma również charakter antysemicki. Jest tak szczególnie wtedy, gdy dotyczy to wyłącznie zbrodniarzy i złoczyńców przy pominięciu bohaterów czy wybitnych twórców kultury. Gdy żydowskie pochodzenie jest podkreślane wyłącznie lub szczególnie w wypadku sprawców krzywd i nieszczęść, możemy mówić o antysemickim skrzywieniu po-znawczym.

**III d.** Zniekształcanie i negowanie zbrodni dokonanych na Żydach ma charakter antysemicki. Uprzedzenia antysemickie powodują, że życie Żydów jest traktowane jako mniej wartościowe niż życie innych obywateli - stąd

ofiary pochodzenia żydowskiego nie są postrzegane jako równe innym ofiarom. Antysemityzm doszukuje się również w samych Żydach przyczynowych zbrodni - skoro Żydzi są rzekomo odpowiedzialni za kryzysy społeczne i polityczne, to również los samych Żydów jest uznawany za następstwo żydowskich intryg i spisków. W efekcie, zamiast domagania się ukarania zbrodniarzy, osoby podzielające antysemickie stereotypy będą usprawiedliwiać zbrodnie i zniekształcać ich obraz.

Szczególny charakter ma negowanie i zniekształcanie historii Zagłady Żydów, czyli Holokaustu. Holokaust jest często traktowany jako prototyp ludobójstwa - jest to jedyny w historii ludzkości wypadek, gdy zrealizowano plan zagłady całej grupy etnicznej wykorzystując zaawansowane technologicznie, przemysłowe metody ludobójstwa, opierając się na paranaukowej teorii (tzw. higieny rasowej) uzasadniającej działania ludobójcze. Sprawcami tej zbrodni były nazistowskie Niemcy, jednak jej efektywność wynikała również z kolaboracji i współdziałania innych narodowości, zwłaszcza tych znajdujących się pod niemiecką okupacją. Zaprzeczanie jakimkolwiek zbrodniom, które składały się na nazistowski plan ludobójczy jest negowaniem Holokaustu. Przykładem tego jest sugerowanie, że obozy zagłady są mistyfikacją i nigdy nie służyły do zagłady Żydów. Zniekształcaniem obrazu Holokaustu są zaś treści prezentujące Zagładę w sposób nieprawdziwy i umniejszający skalę zbrodni. Wśród przykładów takich zachowań wymienić można sugerowanie, że getta były formą żydowskiej samoorganizacji i służyły Żydom, że los Żydów był lepszy niż innych narodów w okupowanej Europie lub że za zbrodnie dokonane przez kolaborantów i narody okupowanej Europy w rzeczywistości odpowiadają wyłącznie Niemcy. Wypowiedzi takie należy za jednoznacznie antysemickie.

**III e.** Antysemicka może być też krytyka państwa Izrael. Nie dotyczy to jednakże każdej krytyki, gdyż w sposób oczywisty państwo Izrael, jego instytucje czy polityka podlegają krytyce jak każde inne państwa czy instytucje. Nie można zatem każdej krytycznej wypowiedzi na temat państwa Izrael traktować jako przejawu antysemityzmu.

Trudno uznać racjonalną krytykę opartą na wiedzy, nieposługującą się stereotypami czy nadmiernymi uproszczeniami i wstrzymującą się od nawoływania do radykalnych rozwiązań za antysemicką. Na przykład krytyczne wypowiedzi na temat systemowego nierównego traktowania obywateli izraelskich

o różnym pochodzeniu etnicznym, niezgodnego z prawem międzynarodowym osadnictwa na ziemiach palestyńskich czy akcji wojskowych, w wyniku których w znacznym stopniu cierpi ludność cywilna nie są ze swej istoty antysemickie.

Takie wypowiedzi, aby zostały zaklasyfikowane jako antysemickie, muszą spełniać jedno z poniższych kryteriów:

**a. Stwierdzenia delegitymizujące Izrael.** Są to wypowiedzi, w których odmawia się Żydom prawa do samostanowienia, np. twierdząc, że państwo Izrael nie powinno istnieć lub że obszar współczesnego państwa Izrael należy wyłącznie do Palestyńczyków, a Żydzi nie mają do niego żadnych praw.

**b. Wypowiedzi stosujące podwójne standardy.** Tu chodzi o krytykowanie państwa Izraeli jego mieszkańców za konkretne działania przy jednoczesnym ignorowaniu lub stosowaniu innego kryterium do oceny podobnej działalności innych krajów. Przykładem takich wypowiedzi może być negatywna ocena zabijania przez izraelskie wojsko palestyńskich bojowników i cywilów oraz zdecydowanie łagodniejsza ocena palestyńskich bojowników i terrorystów zabijających izraelskich cywilów i żołnierzy.

**c. Demonizacja działań Izraela.** Wiąże się to z przedstawianiem Izraela jako w całości złego i demonicznego, a działań Izraelczyków jako realizacji złowrogich planów. Przykładem tego jest m.in. porównywanie syjonizmu do nazizmu lub głoszenie przekonania o bezwzględnym i opresyjnym charakterze działań państwa Izrael, a także stwierdzenia sugerujące, że obecne postępowanie Izraela wobec Palestyńczyków nie różni się od tego, jak hitlerowcy traktowali Żydów podczas II wojny światowej.



## **IV. W Polsce antysemityczne uprzedzenia obejmują w szczególności przekonania, że Żydzi:**

- a. są dwulicowi i chciwi,
- b. kolaborują z wrogami Polski,
- c. zbiorowo odpowiadają za śmierć Jezusa, za zbrodnie na Polakach lub za rządy komunistyczne,
- d. wykorzystują historię Holokaustu do realizacji własnych celów,
- e. zagrażają publicznej moralności,
- f. używają lub w przeszłości używali krwi chrześcijan do tajnych obrzędów.

Antysemityzm to żywy zbiór uprzedzeń, czasem wzajemnie sprzecznych, które zmieniają się pod wpływem czynników politycznych, społecznych i kulturowych.

Charakterystyka antysemityzmu w Polsce związana jest z historią relacji między Polakami i Polkami a Żydami i Żydówkami. Tym samym, aby zrozumieć obecne przejawy antysemityzmu w Polsce, trzeba znać kontekst historyczny, w jakim dane przekonania pojawiały się. To oznacza, że antysemityzm w jednym kraju - np. w Polsce - może, ale nie musi mieć taką samą formę, jak w innym kraju - np. w Niemczech lub w Wielkiej Brytanii. Jakie jest zatem źródło poszczególnych przekonań antysemitycznych w Polsce?

### **Związki Żydów z pieniędzmi**

Przekonanie o związku Żydów z pieniędzmi jest w Polsce rozpowszechnione, a ma swoje źródła m.in. w Ewangelii. Judasz (Juda, czyli Żyd) jest bowiem symbolem bezdusznie chciwego Żyda, który wydał Boga na śmierć za 30 srebrników. Ohyda i bluźnierczość moralna tego czynu oburzała chrześcijan przez długie wieki i ugruntowała się w kulturze europejskiej. Dodatkowo była ona wzmacniana średniowiecznym powiązaniem Żyda i pieniędzy przez fakt, że właśnie Żydzi trudnili się wówczas lichwą. W XII wieku na skutek polityki Kościoła katolickiego w wielu państwach bądź miastach europejskich Żydzi nie mogli zajmować się rzemiosłem lub rękodziełem. Zaczęli więc udzielać chrześcijanom pożyczek, czego z kolei katolikom zabroniono. Powstał wówczas stereotyp chciwego Żyda-lichwiarza,

który zbija majątek na nieszczęściu innych. Funkcjonował on przez kolejne stulecia, mimo że w XV wieku zaczęły powstawać również chrześcijańskie lombardy i banki.

Dziewiętnastowieczny antysemityzm nowoczesny również zawierał wątki ekonomiczne. Jednym z narzędzi zdobycia przez Żydów władzy nad światem miało być uzależnienie finansowe. Na gruncie polskim decydujące w tym względzie było załamanie się porządku feudalnego i w rezultacie zniesienie pańszczyzny w trzech zaborach oraz nieudane powstanie styczniowe w 1863 roku, którego konsekwencją m.in. była konfiskata majątków ziemiańskich i postępujące ubożenie tej warstwy społecznej. W tej sytuacji Żydzi, zwłaszcza ci asymilujący się, stawali się nie tylko konkurentami do stanowisk w przemyśle, finansach czy zawodach inteligenckich, ale byli też uznawani za współwinnych tych przemian. Ekonomiczny wątek rywalizacji polskiej i żydowskiej był obecny również w II Rzeczypospolitej, zwłaszcza w latach 30., kiedy to na fali antysemickiej przemocy doszło m.in. do znakowania żydowskich sklepów celem ich bojkotu oraz do popularyzowania hasła „swój do swego po swoje”. Obecnie przekonanie o związkach Żydów z pieniędzmi przejawia się - oprócz symbolicznego wizerunku „Żyda z pieniążkiem” - w antysemickiej wizji sterowania przez Żydów światową bankowością lub finansowania działań szkodzących Polsce i innym krajom (np. negatywnym opiniom na temat działalności fundacji finansowanych przez George’a Sorosa).

„Żydowskie złoto i żydowskie bogactwo” to zatem polskie symbole wiary w to, że większość Żydów ma zawsze ukryte pieniądze lub inne cenne zasoby, ponieważ „z natury” są oni chciwi i potrafią gromadzić pieniądze. Z tych przekonań wywodzi się polski „Żydek z pieniążkiem”, tj. obraz lub figurka Żyda z grosikiem lub monetą, który stał się patronem polskiego kapitalizmu i patronem finansowego powodzenia domu. Co ważne, w tym obrazie Żyd dysponuje pieniędzmi, które tak naprawdę są nasze i powinny nam przyspaść. Z tego też względu od czasu do czasu wiesza się wizerunek Żyda do góry nogami, tak, by wypadły mu z kieszeni pieniądze, których nie chce nam dać. Chociaż zachowanie to często nie jest traktowane jako antysemickie, szerzy ono nieprawdziwe stereotypy i tym samym, szkodzi Żydom.

## Żydzi a władza

Przekonania dotyczące związku władzy z Żydami wywodzą się - z licznymi modyfikacjami po drodze - z wiary, że Żydzi rozmyślnie zabili Chrystusa, wiedząc, że to Bóg (takie było przekonanie teologii od około X wieku). Są oni zatem wrogami boskiego porządku, sprzymierzają się z diabłem (Antychryst) i spiskują, by przejąć władzę nad światem. Dawne religijne uprzedzenie (tzw. **antysemityzm tradycyjny**), zgodnie z którym Żydzi mieli żyć po to, by chrześcijanie mogli im zawsze przypominać o ich winie i okazywać im pogardę (tak proponuje św. Augustyn) ewoluowało w XIX wieku w świeckie, polityczno-ekonomiczne uprzedzenie. Na polskim gruncie tzw. **antysemityzm nowoczesny**, czyli właśnie przekonanie o dążeniu Żydów do przejęcia władzy nad światem, został w XIX wieku powiązany z polskim nacjonalizmem. Żydzi mieli stanowić dla Polaków zagrożenie polityczne, stanowiąc przeszkodę w drodze do odzyskania niepodległości. W drugiej połowie XIX wieku popularność w pravicowej polskiej publicystyce zyskała teoria **Judeopolonii**, czyli wizja Polski opanowanej w przyszłości przez Żydów. W teorii tej Żydzi, będący uosobieniem wszelkiego zła, wszystkimi dostępnymi środkami - poprzez modernizację, kapitalizm, socjalizm, wykupywanie ziemi, asymilację czy współpracę z zaborcami - mieli dążyć do zniewolenia Polaków, zniszczenia tradycji i wartości chrześcijańskich i zbudowania tejże Judeopolonii.

Wizerunek Żyda jako głównej postaci zagrażającej Polakom - a co za tym idzie, powiązanie antysemityzmu z nacjonalizmem - stał się również kluczowy dla programów i retoryki tworzącego się na przełomie XIX i XX wieku ruchu narodowego, którego najważniejszym ugrupowaniem było założone w 1897 roku Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne (zwane popularnie endecją). Przekonanie o dążeniach Żydów do przejęcia władzy nad światem pomagała też w tamtym czasie ugruntować wydana po raz pierwszy w 1903 roku po rosyjsku broszura *Protokoły mędrców Syjonu*, przygotowana przez carską tajną policję Ochronę, będąca rzekomym zapisem prowadzonych przez żydowskich światowych przywódców tajnych rozmów. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku te stereotypy spiskowe zostały wzmocnione przez pojawienie się stereotypu „żydokomuny”, wykorzystywanego w propagandzie podczas wojny polsko-bolszewickiej.

Po II wojnie światowej przekonanie o dążeniu Żydów do przejęcia władzy nad światem nie zniknęło. W Polsce umocnił się zwłaszcza stereotyp „żydokomuny”, podsycany przez fakt zasiadania osób pochodzenia żydowskiego na eksponowanych stanowiskach we władzach oraz kierowanie organami bezpieczeństwa PRL. Ten antysemicki stereotyp odegrał także ogromną rolę w czasie kampanii antyżydowskiej w marcu 1968 roku, kiedy państwowa propaganda oskarżała osoby pochodzenia żydowskiego o odpowiedzialność za błędy stalinizmu. Wreszcie, po 1989 roku o zakulisowe wpływy żydowskie w polskim dyskursie publicznym oskarżana była i jest zarówno Unia Europejska, Stany Zjednoczone, Izrael, Niemcy czy Rosja, jak i polskie partie polityczne, zarówno z prawej, jak i z lewej strony sceny politycznej. W tej antysemickiej, spiskowej wizji świata, Żydzi zbiorowo odpowiadają za wszelkie „żydowskie” rządy, których intencją miało być krzywdzenie i mordowanie Polaków (jako patriotów i jako chrześcijan).

„Władza żydowska” zawsze działa przeciwko nie-Żydom. W wypadku Polski oznacza to więc uniemożliwianie Polakom i Polkom wpływania na rzeczywistość społeczną i polityczną oraz stan posiadania. Narzędziem działania Żydów mogą być różne instytucje i organizacje państwowe lub prywatne. W spiskowej wizji świata każdy, kto podejrzewany jest o działanie na szkodę Polski, może być równocześnie oskarżany o to, że jest - świadomie lub nieświadomie - narzędziem domniemanej władzy żydowskiej nad światem lub kimś pomagającym w jej zdobyciu. Żydzi są tu postrzegani jako grupa niezwykle spójna, działająca wspólnie i skrycie realizująca wspólne cele.

## **Wykorzystywanie pozycji ofiary Zagłady do własnych celów**

Tak zwany antysemityzm wtórny, obejmujący m.in. zaprzeczanie historycznej doniosłości Zagłady i obarczanie Żydów za los, który ich spotkał, to stosunkowo nowe przekonanie, które pojawiło się w Polsce po II wojnie światowej. Łączy się ono ze wspomnianymi wcześniej przekonaniami spiskowymi. Jego częścią jest twierdzenie, że Zagłada stanowi dla Żydów instrument służący zdobyciu przewagi nad innymi społecznościami. Ina-

czej mówiąc, w celu zdobycia władzy bądź innych korzyści Żydzi mają rzekomo wykorzystywać swoją pozycję jako ofiar Holokaustu, a nawet - w skrajnych przypadkach tego rodzaju antysemitckiego dyskursu - w istocie sami są odpowiedzialni za współorganizowanie Zagłady. Wątek spisku przeciwko Polsce pojawia się w dyskusjach publicznych dotyczących postaw społeczeństwa polskiego podczas okupacji i wyraża się w antysemitckich twierdzeniach, że Żydzi usiłują przerzucić odpowiedzialność za Zagładę na Polaków w celu oczerniania ich na arenie międzynarodowej bądź dla zyskania odszkodowań. Łączy się to także z kwestią tzw. żydowskiej nielojalności. W antysemityzmie wtórnym ta nielojalność i dwulicowość wyrażane są w przekonaniu, że mimo ratowania Żydów przez Polaków podczas II wojny światowej, Żydzi oczerniają Polaków, oskarżając ich o współuczestnictwo w Zagładzie. Ma to stanowić wyraz niewdzięczności wobec ratujących ich Polaków.

Dodatkowo w nasilonej w ostatnich latach kampanii, która ma na celu przekonanie opinii publicznej o tym, że Polacy masowo ratowali Żydów w czasie II wojny światowej (wbrew ustaleniom naukowym, także Instytutu Pamięci Narodowej), podkreślany jest wątek, że powodem braku większej liczby osób uhonorowanych medalem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata przez izraelski Instytut Yad Vashem jest właśnie żydowska nielojalność. Wyraża się to w przekonaniu, że chociaż nie-Żydzi potrafią być lojalni wobec Żydów, to ci i tak odpowiadają na to oszczerstwami i niewdzięcznością, bo taka jest ich natura. Stąd też twierdzenie, że polskie państwo musi się opiekować pamięcią o polskich Sprawiedliwych, ponieważ na żydowską pamięć nie można w tym wypadku liczyć. Często do tego dochodzi opinia, że Żydzi nadmiernie podkreślają los ofiar żydowskich kosztem polskich ofiar. Tak zwana „rywalizacja cierpienia” stanowi przyjętą publicznie formę umniejszania znaczenia Zagłady i stanowi zakamuflowany sposób wyrażania postaw antysemitckich. Dodatkowo wycieczki do miejsc pamięci, filmy na temat Zagłady, publikacje i tym podobne mogą być postrzegane jako żydowskie realne lub propagandowe zyski czerpane z Zagłady.

## Żydzi a moralność publiczna

Stygmatyzowanie Żydów jako przeciwników chrześcijańskiej moralności czy wręcz moralności w ogóle jest rozciągniętym w czasie pokłosem antyjudaizmu. W późnym średniowieczu w Europie ukształtował się zło-wrogi wizerunek Żyda. Charakterystyczne cechy tego wizerunku stanowiły odwrócenie i zanegowanie powszechnie przyjętych norm i wartości moralnych. Żydom zaczęto coraz powszechniej przypisywać m.in. uprawianie czarnej magii, zachowania sadystyczne czy ekscentryczne praktyki seksualne. Obok oskarżeń o zbrodnię bogobójstwa pojawiały się zarzuty, zgodnie z którymi Żydzi stanowili zagrożenie dla całego chrześcijańskiego porządku moralnego. Te wyobrażenia i towarzyszący im język, wraz z rozbudowanymi porównaniami i metaforami wszechobecnymi w ikonografii, ukształtowały się w średniowieczu i już wtedy w okresach społecznych kryzysów (np. epidemii) i politycznych wstrząsów (np. wojen) prowadziły do przechodzących przez Europę fal przemocy skierowanej przeciwko Żydom.

Od drugiej połowy XVIII wieku w Europie takie myślowe klisze odwołujące się do religijnych przesądów zyskały nowe oparcie w koncepcjach społecznego darwinizmu i ideologii rasizmu. Zyskująca coraz większą popularność w naukach społecznych idee ewolucjonizmu prowadziły do tworzenia rankingów społeczeństw, narodów i grup etnicznych. W owych zestawieniach Żydzi usytuowani byli zazwyczaj bardzo nisko lub nawet na samym dole takiej hierarchii. Rasizm nadawał tym kategoryzacjaom trwałe piętno. „Rasa semicka/żydowska” w takim ujęciu odpowiadała za degenerację, upadek fizyczny i moralny narodów, a często całej ludzkości. Z tego okresu pochodzą dowodzenia, że Żydzi są fizycznie słabi i bierni oraz mają skłonności do wielu „nowoczesnych” chorób (histerii, neurastenii, psychoz itp.). Te idee znajdowały oparcie w rozwijającej się jako reakcja na ideologię Oświecenia krytyce nowoczesności. Dla konserwatywnych i tradycjonalistycznych myślicieli, odwołujących się na ogół do autorytetu religii, Żydzi uosabiali wszystkie negatywne cechy nowoczesności, związane m.in. z przyspieszoną ruchliwością społeczną, emigracjami, urbanizacją i urynkowaniem stosunków społecznych.

Pod koniec XIX w. obraz Żydów jako destruktorów obyczajowości chrześcijańskiej regularnie powracał w prasie i publicystyce głównego nurtu. Do żydowskich przewin dołączone zostało szerzenie bezwstydu, obyczajowego rozpasania i pornografii. Rasistowskie schematy znalazły też wyraz w figurze rozwiązłej Żydówki. Te oskarżenia pojawiały się potem w debacie publicznej, zwłaszcza w kampaniach publicystycznych prowadzonych zwykle przez środowiska katolickie i konserwatywne, które uznawały się za naturalnych obrońców chrześcijańskiej moralności. Takie były początki masowej prasy katolickiej zarówno w Zachodniej Europie (m.in. Francji czy Włoszech), jak i na ziemiach polskich (m.in. „Głos Narodu” w Krakowie czy koncert ks. Ignacego Kłopotowskiego w Warszawie i Lublinie). Temat ów przewijał się później wielokrotnie w katolickiej opinii publicznej.

Istotną cezurą dla ziem polskich była rewolucja 1905 roku, od kiedy wszystkie te stereotypy i klisze zaczęły być na masową skalę używane przez politykę. Partie prawicy (przede wszystkim Narodowa Demokracja w różnych wcieleniach), ale też powstające we wszystkich zaborach ugrupowania chrześcijańsko-demokratyczne zaczęły intensywnie eksploatować te wątki w swoich programach społecznych, a także bieżących kampaniach politycznych, aż do wybuchu I wojny światowej.

Początek XX wieku charakteryzował się przenikaniem tego rodzaju wizurek do przestrzeni publicznej, a w II Rzeczypospolitej ugruntowały się one także w masowej kulturze popularnej. Od początków nowego państwa, a w szczególności od czasu wojny polsko-bolszewickiej, część opinii publicznej zaczęła postrzegać Żydów jako grupę niezdolną do współdziałania na rzecz niepodległej Polski, a także jako obciążenie dla młodej polskiej państwowości. Do szeregu politycznych zarzutów, które formułowano już wcześniej - m.in. oskarżenia o zdradę w obliczu najazdu bolszewików w 1920 roku (tzw. żydokomuna), o nieuprawnione żądania autonomii narodowo terytorialnej dla mniejszości żydowskiej czy o nagłaśnianie przez Żydów w prasie światowej pogromów i ekscesów antyżydowskich, czyli „szkalowanie Polski” - błyskawicznie dołączyły zarzuty upowszechniania perwersji i prowokacji obyczajowej, rozpasanego materializmu w życiu codziennym i tym podobne.

Negatywna percepcja Żydów jako zwolenników radykalnych zmian, w tym zwolenników rewolucji seksualnej, utrzymywały popularne antysemickie publikacje tego czasu (m.in. *Protokoły mędrców Syjonu*). Żydówki i Żydzi przedsta-

wieni byli tam jako „pozbawieni moralnej podstawy” burzyciele ładu i obyczajowości publicznej. Znamienne, że te oskarżenia padały też na lamach lewicowej, a nawet komunistycznej prasy, gdzie pod prężeniem stawiano „żydowską burżuazję”. Pokazuje to, jak rozległy był zasięg i pole rażenia tego rodzaju stereotypu w przestrzeni publicznej. Polaryzacja i późniejsza brutalizacja życia politycznego, w szczególności po zamachu majowym Józefa Piłsudskiego w 1926 roku, dodatkowo zaostrzyło ton tej propagandy.

Być może jednak najpotężniejszą falę tego rodzaju oskarżeń należy wiązać z próbami wprowadzenia ujednoczonego kodeksu cywilnego na początku lat trzydziestych XX wieku w Polsce. Wydarzenia te wiążą się z największą w II RP kampanią paniki moralnej, której zasięg, rolę i znaczenie dla rozpowszechnienia i popularyzacji wszelkiego rodzaju stereotypów antyżydowskich trudno przecenić. W masową propagandę antysemityzmu wciągnięte zostały świątynie katolickie, w tej sprawie wypowiedali się wysocy hierarchowie kościoła oraz wysokonakładowa prasa katolicka (m.in. „Mały Dziennik”, „Rycerz Niepokalanej”). Refleksy tej argumentacji znaleźć można nie tylko w dominującym dyskursie prawicowym (m.in. wątek „zgubnego” wpływu Żydów na polską młodzież poprzez teatr, film, prasę, muzykę i rynek wydawniczy podjęła propaganda sanacyjna po 1935 roku), ale także w publicystyce ugrupowań centrowych, a nawet lewicowych.

Po drugiej wojnie światowej spora część tej mowy nienawiści została zdelegalizowana i ścigana sankcjami karnymi przez nowo tworzące się władze komunistyczne. Stereotyp Żydów jako niszczycieli „chrześcijańskiej moralności” wracał więc zwykle w obiegu opozycyjnym (w okresie po 1944 r. głównie w tzw. podziemiu antykomunistycznym) bądź na marginesach publicystyki oficjalnej, a także w czasie kryzysów społecznych i politycznych, gdy po antysemitycznym argument sięgała władza (np. w czasie wydarzeń czerwcowych 1956 roku). Ostatnie powszechne nawiązania do stereotypu Żydów jako burzycieli porządku obyczajowego przyniosła „antysyjonistyczna” kampania związana z wydarzeniami z marca 1968 roku. Prasa oficjalna w tym okresie niejednokrotnie podnosiła temat „nieobyczajnego prowadzenia się” studentów żydowskiego pochodzenia. Po przesileniu społeczno-obyczajowym lat sześćdziesiątych., m.in. rewolucji seksualnej, która w jakiejś mierze objęła także Polskę, ten typ argumentacji zaczął stopniowo tracić na znaczeniu.



## Mord rytualny

Antysemickie przekonania dotyczące mordu rytualnego są pochodną przekonania o tym, że Żydzi zabili Boga i **przelali jego krew**. W wiekach średnich interpretowano to w taki sposób, że Żydzi nie mogą się obejść bez krwi chrześcijańskiej. Miał to być rodzaj kary za przelanie krwi Jezusa; krew chrześcijańska była Żydom i Żydówkom potrzebna dla podreperowania zdrowia. Do tej samej kategorii należały legendy o profanowaniu opłatka, traktowanego przez katolików jako ciało Chrystusa. Żydów oskarżano o to, że wykradali opłatek i tak długo tłukli go w mózdzierzu, aż trysnęła z niego krew. Ich celem było rzekomo powtarzanie aktu zabójstwa Chrystusa. Ważne było także pozyskanie krwi chrześcijańskiej, co znalazło wyraz się w opowieściach o porywaniu dzieci chrześcijańskich, których krew miała stanowić składnik macy, spożywanej przez Żydów w czasie święta Paschy. Jedno z pierwszych oskarżeń tego typu datowane jest na w 1144 rok i miało mieć miejsce w Norwich w Anglii.

Antysemickie przekonania o wykorzystywaniu krwi dzieci do robienia macy zaliczamy do tzw. **antysemityzmu tradycyjnego**. Bezpodstawna wiara w mord rytualny, którego mieli dopuszczać się Żydzi na chrześcijanach, podsycana przez Kościół katolicki, trwała w Europie przez stulecia i była przyczyną wielu pogromów ludności żydowskiej, także na ziemiach polskich, również w epoce współczesnej. Jak wskazują badacze i badaczki, przekonanie o mordzie rytualnym doprowadziło do pogromu kieleckiego 4 lipca 1946 roku, wywołanego plotką o porwaniu ośmioletniego Henryka Błaszczyka, którego mieli Żydzi przetrzymywać w piwnicy. Zakończyło się to zamordowaniem 40 osób, w tym 37 Żydów.

Obecnie, jak pokazują badania, wątki nawiązujące do antysemityzmu tradycyjnego występują rzadko. Należy jednak pamiętać, że jako jeden z najbardziej ugruntowanych wzorów kulturowych, oskarżenia o mord rytualny - nawet w kontekście historycznym - często są przywoływane we współczesnych wypowiedziach antysemickich.

**V. Wszystkie zachowania antysemityczne są społecznie szkodliwe, zaś niektóre z nich są także przestępstwami. Polskie prawo karze antysemityczne akty przemocy fizycznej i psychicznej, w tym groźby i akty wandalizmu, nawoływanie do nienawiści wobec Żydów, znieważanie całej społeczności lub poszczególnych osób ze względu na prawdziwe lub wyobrażone żydowskie pochodzenie, jak również negowanie Zagłady.**

Antysemityzm, podobnie jak ksenofobia czy islamofobia, nie posiada jednej, stałej, zadekretowanej w przepisach prawa definicji. Przy prawnej ocenie określonych wypowiedzi czy zachowań jako antysemityczne prawo posiłkuje się definicjami wypracowanymi przez inne dziedziny wiedzy, a także definicjami zrekonstruowanymi na podstawie dotychczasowych interpretacji prawnych, w tym tych zawartych w istniejącym orzecznictwie sądów krajowych i międzynarodowych.

Polskie prawo zawiera cały wachlarz rozwiązań, które, pod warunkiem ich skutecznego i właściwego stosowania, mogą stać się użyteczne i ważne w wysiłkach zmierzających do przeciwdziałania zjawisku antysemityzmu. Rozwiązania te spełniają również wymogi standardów międzynarodowych praw człowieka dotyczących zobowiązań Polski do ustanowienia określonych regulacji prawnych.

## Kodeks karny

Najbardziej rozpowszechnione prawne instrumenty zwalczania antysemityzmu stosowane w naszym kraju wyrażają artykuły kodeksu karnego przedstawione w poniższej tabeli.

### Artykuły Kodeksu karnego Rzeczypospolitej Polskiej penalizujące czyny i wypowiedzi antysemickie

Artykuł	Treść (lub treść § 1)
Art. 256	§ 1. Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
Art. 257	Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nieetykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3
Art. 196.	Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
Art. 190.	§ 1. Kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
Art. 216.	§ 1. Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.
Art. 212.	§ 1. Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.

## Prawo cywilne

Mniej popularnym instrumentem zwalczania antysemityzmu są w Polsce przepisy prawa cywilnego dotyczące ochrony dóbr osobistych (art. 23 i 24 k.c.). Ponieważ w doktrynie i orzecznictwie sądów polskich katalog dóbr osobistych rozumiany jest bardzo szeroko, nie ulega wątpliwości, że **dobra osobiste w postaci godności lub dobrogo imienia** mogą być naruszane poprzez znieważanie (czy inne formy antysemickich zachowań) odwołujące się do pochodzenia etnicznego, narodowościowego czy wyznania określonej osoby bądź grupy osób. Podstawowym problemem w zakresie występowania z powództwami o ochronę dóbr osobistych ofiar antysemickich wypowiedzi czy zachowań jest wymóg, aby określone działanie naruszające dobra osobiste skierowane było konkretnie i indywidualnie wobec poszkodowanej w ten sposób osoby.

W orzecznictwie sądów polskich pojawiły się już jednak rozstrzygnięcia uznające, że np. w odniesieniu do homofobicznej mowy nienawiści możliwe jest wystąpienie z powództwem przez grupę osób nieheteronormatywnych, które podnoszą, że ich dobra osobiste zostały naruszone, mimo że wypowiedź publiczna, która stała się podstawą pozwu, nie dotyczyła ich „z imienia i nazwiska”.<sup>2</sup> Taka możliwość wnoszenia powództwa w sprawach cywilnych przez osoby, które doświadczyły antysemityzmu, znajduje wsparcie również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Jeszcze jedną przeszkodę skutecznego powództwa cywilnego stanowi utrwalony w polskim orzecznictwie, lecz nieuzasadniony literą prawa, tzw. uzus. Rozumiany jest przez to wymóg, by powód, tj. obiekt ewidentnie antysemickiej napaści, był Żydem lub Żydówką. Również w tej kwestii istnieją pierwsze orzeczenia sądów kwestionujące uzus, opierające się na argumentcie, że nikt poza osobą zainteresowaną nie jest władny rozstrzygać, kto jest, a kto nie jest Żydem.

2 <https://www.wprost.pl/kraj/10621648/kaja-godek-nie-moze-spac-spokojnie-sad-apelacyjny-w-warszawie-uchylil-wyrok.html>

## Przepisy prawa dotyczące dyskryminacji

Osobną kategorią pozostają przepisy prawa dotyczące dyskryminacji. Wskazać można tu przede wszystkim przepisy tzw. ustawy wdrożeniowej<sup>3</sup>, której zadaniem jest implementacja do polskiego porządku prawnego antydyskryminacyjnych przepisów Unii Europejskiej zawartych w szeregu dyrektyw. W rozdziale drugim tej ustawy, określającym zakres środków prawnej ochrony zasady równego traktowania, zakazuje się nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość m.in. w zakresie dostępu i warunków korzystania z opieki zdrowotnej, oświaty i szkolnictwa wyższego, zabezpieczenia społecznego (tj. państwowych środków i działań chroniących obywateli przed niezawinionym niedostatkiem), a także usług, w tym usług mieszkaniowych, korzystania z rzeczy i nabywania praw lub energii, jeżeli są one oferowane publicznie. Ustawa stanowi również, że każdy, wobec kogo zasada równego traktowania została naruszona, ma prawo do odszkodowania.

## Kłamstwo oświęcimskie

W Polsce obowiązują również przepisy penalizujące tzw. kłamstwo oświęcimskie. Sformułowane one zostały w Ustawie o Instytucie Pamięci Narodowej następujący sposób: „Kto publicznie i wbrew faktom zaprzecza zbrodniom, o których mowa w art. 1 pkt 1, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok podawany jest do publicznej wiadomości” - przy czym zbrodnie, o których mowa w tym przepisie, to przede wszystkim zbrodnie popełnione na osobach narodowości polskiej lub na obywatelach polskich innych narodowości w okresie od dnia 8 listopada 1917 roku do dnia 31 lipca 1990 roku, a więc zbrodnie nazistowskie, zbrodnie komunistyczne oraz inne przestępstwa stanowiące zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne.<sup>4</sup>

<sup>3</sup> Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, Dz.U. 2010 nr 254 poz. 1700.

<sup>4</sup> <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000017701.pdf>

## **Antysemityzm w internecie**

Co szczególnie istotne, wszystkie wymienione powyżej instrumenty prawne mają zastosowanie również do antysemickiej mowy nienawiści, antysemickich przestępstw z nienawiści oraz przypadków kłamstwa oświęcimskiego występujących w internecie.<sup>5</sup>

Jednocześnie zastosowanie ma w tym wypadku również przepis z art. 14. Ustawy z dnia 18 lipca 2002 roku o świadczeniu usług drogą elektroniczną, który stanowi: „Nie ponosi odpowiedzialności za przechowywane dane ten, kto udostępniając zasoby systemu teleinformatycznego w celu przechowywania danych przez usługobiorcę nie wie o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności, a w razie otrzymania urzędowego zawiadomienia lub uzyskania wiarygodnej wiadomości o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności niezwłocznie uniemożliwi dostęp do tych danych.”

## **Skuteczność prawa**

Kluczowy aspekt obowiązywania instrumentów ochrony prawnej przed antysemityzmem to oczywiście ich skuteczne stosowanie. Oceny tej skuteczności dokonują międzynarodowe organy kontrolne, takie jak Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej oraz Europejska Komisja Rady Europy przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji. W publikowanych raportach organy te formułują wnioski i rekomendacje dotyczące sposobów, w jakie poszczególne państwa implementują właściwe przepisy i oceniają skuteczność działań władz na rzecz przeciwdziałania m.in. rasizmowi, ksenofobii i antysemityzmowi.. W raportach dotyczących Polski w kontekście przeciwdziałania antysemityzmowi za pomocą środków prawnych zwraca się przede wszystkim uwagę na brak skutecznego przeciwdziałania aktywności organizacji i środowisk o charakterze skrajnie nacjonalistycznym i rasistowskim oraz trudności w prawidłowym kwalifikowaniu określonych wypowiedzi i czynów jako antysemickich. Warto przy tym pamiętać, że oddziaływanie regulacji prawnych na zachowania społeczne zawsze będzie ograniczone przez funkcjonowanie mechanizmów takich jak uprzedzenia czy nienawiść (zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym), które są silniejsze od obawy przed

sankcjami prawnymi. Nie zwalnia to natomiast ani organów władz państwowych, ani innych podmiotów obowiązanych do stosowania prawa wobec antysemityzmu od realizowania ciężących na nich zobowiązań.

## **Prawo jako narzędzie polityczne**

Prawo, w jakiegokolwiek jego formie i dziedzinie, nie działa i nie funkcjonuje w próżni. Wchodzi ono bowiem nie tylko w swoiste interakcje ze społeczeństwem, ale przede wszystkim wykorzystywane bywa jako narzędzie nacisku czy manipulacji w bieżących sporach politycznych i ideologicznych. W przypadku sytuacji, w której, z jednej strony, władze państwa same są gotowe posłużyć się antysemitycznymi stereotypami w celach politycznych, a jednocześnie gwarancje w zakresie praw i wolności jednostek, w tym tych należących do mniejszości, są systematycznie osłabiane m.in. poprzez brak poszanowania podstawowych zasad praworządności i porządku konstytucyjnego, niebezpieczeństwo szerzenia się postaw i wypowiedzi antysemitycznych bez właściwej reakcji ze strony państwa i prawa znacząco wzrasta. Nie bez znaczenia pozostaje również zjawisko wykorzystywania historii i przeszłości do budowania narracji politycznej, która prowadzi do wzrostu nastrojów i zachowań ksenofobicznych, w tym antysemitycznych.





## Jak usprawnić przeciwdziałanie antysemityzmowi?

### Rekomendacje

1. Prowadzenie regularnych obowiązkowych szkoleń w zakresie antysemitycznych przestępstw z nienawiści i antysemitycznej mowy nienawiści dla sędziów, prokuratorów, Policji, pracowników instytucji publicznych.
2. Przygotowanie przez Ministerstwo Sprawiedliwości lub Prokuraturę Generalną katalogu wszystkich możliwych do zidentyfikowania rozstrzygnięć sądowych i prokuratorskich dotyczących przypadków antysemityzmu z ostatnich 30 lat wraz z ich analizą. Katalog taki byłby dostępny online do wglądu.
3. Współpraca organów państwa, zarówno na poziomie krajowym, jak międzynarodowym, z przedstawicielami największych globalnych internetowych serwisów społecznościowych w celu wypracowania rozwiązań prawnych mających przyczynić się do zwiększenia efektywności przeciwdziałania antysemityzmowi rozpowszechnianemu online.
4. Realizacja przez państwo wszystkich rekomendacji formułowanych w obszarze prawnych aspektów przeciwdziałania antysemityzmowi przez m.in. Europejską Komisję przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI), Komitet ds. likwidacji dyskryminacji rasowej CERD oraz Radę Praw Człowieka ONZ.
5. Uwzględnianie przez sądy polskie wykładni, zgodnie z którą a) w sprawach dotyczących antysemitycznej mowy nienawiści w procesach cywilnych o naruszenie dóbr osobistych stroną powodową mogą być osoby pochodzenia żydowskiego i organizacje działające w obszarze przeciwdziałania antysemityzmowi nawet wówczas, gdy naruszenie dóbr osobistych nie dotyczyło ich

bezpośrednio i indywidualnie oraz b) naruszenie dóbr osobistych obiektu antysemitycznej mowy nienawiści nie zależy od jego przynależności etnicznej, czyli zrezygnowanie ze stosowanego w tym względzie zwyczajowego wymogu, by powód był pochodzenia żydowskiego.

6. Przygotowanie listy najlepszych, wzorcowych praktyk w dziedzinie prawnego przeciwdziałania antysemityzmowi w Polsce zawierającej m.in. przykłady interwencji organizacji pozarządowych, realizacji przez państwo zaleceń międzynarodowych organów kontrolnych czy szkoleń przedstawicieli zawodów prawniczych.

7. Szerokie rozpowszechnianie i promowanie przez państwo definicji antysemityzmu przygotowanej przez Międzynarodowy Sojusz na Rzecz Pamięci o Holokauście (IHRA).



